

СРЕТО З. ТАНАСИЋ, СРПСКИ ЈЕЗИК И ЋИРИЛИЦА: ОГЛЕДАЛО СРПСКО.

Нови Сад: Прометеј, 2023, 193. – (Лингвистичке едиције,
Едиција расправе ; 4)

Као четврта књига Прометејеве Едиције *Расправе*, у окуру Лингвистичких едиција, 2023. године појавила се књига – збирка научних и научно-популарних текстова *Српски језик и ћирилица: огледало српско*, чији је други, поетски део наслова (према Његошевој збирци песама из 1835) и симболички и стваран. Нажалост, одраз стварности, према ауторовом виђењу и промишљању језичке садашњости и прошлости, није нимало пријатан – он приказује небригу када је у питању српски језик и ћирилица. Аутор др Сreto Танасић, научни саветник Института за српски језик САНУ и редовни професор Филозофског факултета Универзитета у Нишу у пензији, дописни члан АНУРС, своју репутацију у србистици, и без сумње и у славистици, стекао је у области синтаксе, на првом месту синтаксе глагола. Ипак, завичајна нит, животно и радно окружење, друштвено-политичке околности и историјске прилике, а у време када то искуство налаже и функције и друштвена одговорност захтевају, условили су Танасићева промишљања о језику као друштвеном феномену. Тако се уз његово име и дело, поред одреднице синтаксичар, оправдано може употребити и социолингвиста, и то онај практични социолингвиста или социолингвиста на терену. Безмало дванаест година на челу Института за српски језик САНУ, водеће научне установе за проучавање српског језика, и године проведене на челу Одбора за стандардизацију српског језика, свеакадемијског и свеуниверзитетског тела за бригу о српском језику и језичкој култури, професора Срету Танасића стављале су у улогу онога који одговара о судбини и стању српског језика и националног писма ћирилице научној заједници, стручној и широј јавности у различитим приликама – на научним скуповима, округлим столовима, у новинским и телевизијским интервјуима итд. Његова размишљања на ове теме имали смо прилике да читамо и раније сабрана, у два књигама *Разумевање језика*¹ и *Тако сам говорио зарад сутра*.²

Књига *Српски језик и ћирилица: огледало српско* садржи „Предговор” (7–10) и 14 поглавља, текстова различите дужине и намене, насталих и

-
- 1 Сreto Танасић, *Разумевање језика. Разговори са Сретом Танасићем*, разговоре водио Милош Јевтић, Београд: НМ Либрис, 2017.
 - 2 Сreto Танасић, *Тако сам говорио зарад сутра*, Београд: Чигоја, 2020.

објављених од 2014. до 2023. године, углавном чланака из периодичних гласила, научних радова са скупова посвећених језичкој политици и језичком планирању и актуелној језичкој ситуацији у протеклих десет година, који су неретко допуњавани. Нижу се следећим редоследом: „Ћирилица као почетак и крај српске културе” (11–23), „Српски језик и српски идентитет” (24–29), „Српски језик и национални идентитет у вријеме глобализације” (30–40), „Положај српског језика и ћирилице” (41–47), „Ћирилица и српска култура данас” (48–69), „Повеља Кулина Бана: 850 година од настанка” (70–78), „Српски језик у Републици Српској” (79–103), „Значај научних институција за статус српског језика” (104–122), „Планирање издавачке дјелатности” (123–132), „О нужности проучавања српског језика” (133–149), „Српска језичка култура” (155–165), „Закон против српског језика – случајно или свесно” (165–175), „Уништавање српске културе – о трошку српског народа” (176–177) и „Један народ је јак колико му је јака култура” (178–190). На крају књиге налази се биографија аутора (191–193). Текстови су повезани двема нитима – статусом националног језика и статусом националног писма у садашњости, са неминовним освртом на прошлости и погледом у будућност.

Ћирилице је посвећена главнина ове књиге: њено незавидно стање данас, с једне стране, потискивање у матичној држави, а с друге присвајање ћириличке баштине у суседним државама јужнословенских народа са којима смо мало више од пола века делили заједничку државу, не сагледава се само синхроно. На утемељеност ћирилице као националног писма, како аутор подсећа и кроз вишевековну историју српске државе, цркве и писмености, наводећи у свакој прилици споменике попут Мирослављевог јеванђеља, Повеље Кулина бана, Слова љубве деспота Стефана Лазаревића, Дубровачког молитвеника и др. Многи од ових споменика предмет су присвајања и научне манипулације код суседних јужнословенских народа. Исто тако, аутор наводи и бројне примере забране ћирилице у историји 20. века, и то директне и декларативне. Међутим, најопаснија је тиха и стихијска предаја ћирилице, која обележава наше време. Како сам аутор наводи: „Када данас говоримо о ћирилице, постављају се два суштинска задатка: први је чување српске ћириличке баштине, као темеља нашег културног и националног идентитета, а други – враћање ћирилице статуса националног писма на цијелом српском језичком простору, што значи осигурање њене употребе у свим доменима употребе српског језика” (13). Дужну пажњу, у посебним чланцима, аутор посвећује и Србима католицима у Дубровнику и значају њиховог писаног стваралаштва за нашу културну баштину, као и Повељи Кулина бана.

Када је реч о статусу српског језика данас, аутор у свакој прилици истиче циљ да српски језик мора имати статус какав заслужује један национални језик и да се притом узме у обзир целокупан српски језички и културни

простор када је реч о језичкој политици и језичком планирању, који су део опште културне политике. С тим у вези, 4. марта 2019. године у Сремским Карловцима министарства културе Републике Србије и Републике Српске потписала су Повељу о српском културном простору. Она би требало да буде основа за јединствену језичку политику у српском народу. Такође, после много препрека 15. септембра 2021. године усвојен је Закон о употреби српског језика у јавном животу и заштити и очувању ћириличног писма. Савет за српски језик, чије се формирање предвиђа овим законом, именован је почетком 2023. године. Сведоци смо да ни ови правни оквири, у овом тренутку, не омогућавају успостављање језичке политике и не нагоне државу и струку да сарађују у заједничком интересу, а у протеклом веку, и нарочито у периоду после распада Југославије, било је за српски језик много изазова и тешкоћа, који се врло прецизно описују у овој књизи. У чему аутор види угроженост српског језика, који је уз Српску православну цркву и ћирилицу, један од темељних чинилаца српског националног и културног идентитета? Пре свега у статусу какав би као национални језик морао имати, а српски га нема. Устав Републике Србије из 2006. утврдио је у чл. 10: „У Републици Србији у службеној употреби су српски језик и ћирилично писмо. Службена употреба других језика и писама утврђује се законом, на основу устава”. У Србији се десило то да су мањински језици врло брзо добили регулисан статус, а већински језик безмало после двадесет година. А тај закон био је повод за бројне нападе да уставно право ћирилице прогласе дискриминацијом припадника мањинских језика и њихових писама.

У више наврата аутор истиче и друге узроке лошег положаја српског језика. То су слабо познавање језичког стандарда и низак ниво језичке културе, као и слаба свест о његовој идентитетској вредности. До свега тога доводи статус српског језика у школству: мали број часова српског језика у основној и средњој школи, а познато је да се у средњој школи јединице из граматике, правописа и језичке културе замењују наставним јединицама из књижевности. На факултетима, па ни филолошке оријентације, нема српског језика и језичке културе, са понеким изузецима, а перманентно изучавање српског језика на свим нивоима услов је за изграђено узорно изражавње стручњака свих домена. Ниској језичкој култури и општем лошем стању писмености доприноси недостатак лекторских служби у медијима, у државним органима и сл. Затварање српских лектората на страним универзитетима једнако је гашењу амбасада или конзулата. Угроженост српском језику прети и од балканизације у смислу партикуларизације, распарчавања српског језика, где број лингвонима расте пропорционално броју етнонима, с друге стране, стоји глобализација, која настоји да потре разлике и да се мање јединице (народи,

језици) утопе у веће. Опасност такође прети и од присвајања српске писане баштине, тј. његових споменика, али и народних говора.

Изазов који је донео 21. век српском језику јесте Закон о родној равноправности, који је усвојен 20. маја 2021. године, а чија примена постаје обавезујућа после три године и за чије се кршење уводе новчане казне. Аутор је врло детаљно писао на који се начин Одбор за стандардизацију српског језика успротивио усвајању овог закона, пре свега његових језичких одредби. Срето Танасић увођење тзв. родно осетљивог језика види као „невиђен инжињеринг у језику са идеолошких позиција ... родно осетљив језик није српски стандардни језик, да је усмерен на његово разарање и разарање српске културе и нашег хришћанског начина живота, нашег културног обрасца, да под плаштом заштите неравноправности уводи неравноправност и дискриминацију, па и вербални деликт, ограничава слободу научне мисли, тај закон не само да није повучен, већ се под присилом спроводи. Насиље над српским језиком огледа се у томе што се прописује рушење граматичког и лексичког система, законом се хоће да прописује граматика и речник. И после широке научне расправе у Матици српској, на којој су стручњаци различитог профила ово показали, а чији резултати су доступни, тј. објављени, многим је ближа та западна новотарија, усмерена против српског језика и културе, нашег културног обрасца, него јасан став науке али и одлучно одбијање широке културне јавности” (44–45; уп. и 165–175).

На челним местима Института за српски језик САНУ, који је и по Статуту Одбора за стандардизацију српског језика, његово седиште, Срето Танасић је организовао два научна скупа – један о језичкој политици и други о језичком планирању. У тим приликама говорио је о значајним институцијама за проучавање српског језика на дијахроном и синхронном плану и неговању језичке културе (104–122), као и о значају издавачке делатности за спровођење језичке политике (123–132). Аутор се, наравно, вратио у време без државности: време оснивања Матице српске, њеног премештања из Пеште у Нови Сад, оснивања Друштва српске словесности, Српског ученог друштва, Српске краљевске академије, Српске академије наука, чијим је реорганизовањем и настао Институт за српски језик САНУ 1947. Целокупну мисију Института, у првом реду израду Речника САНУ, али и других дугорочних пројеката, аутор је представио у овом раду. Описао је тешкоће које је ова установа трпела, које су биле како материјалне природе, тако и кадровске, а све је било проузроковано распадом бивше заједничке државе. Зауостављени су пројекти, разилазили су се људи. Промена политике финансирања институција од националног значаја, као и перманентан развој научних кадрова, представљају нужан услов за развој науке о српском језику. Значајно место у овом раду заузело је представљање делатности и резултата Одбора

за стандардизацију српског језика, чија је мисија кључна за вођење језичке политике, а добра језичка политика, као део општекултурне и државне политике сваке озбиљне земље, може се водити само у хармонији са државом.

Следеће, за спровођење језичке политике у области нормирања језика важно је редовно и планско објављивање резултата значајних за кодификацију, а планирање издавачке делатности је важан али занемарен део језичког планирања. За сваки језик кључни су нормативна граматика, нормативни речник и правопис. Осим периодичних публикација које у првом реду објављује Институт, часописа *Српски дијалектолошки зборник* (1905), *Јужнословенски филолог* (1913) и *Наш језик* (1932) и институтских едиција и Библиотека Јужнословенског филолога и Монографије, као и бројних факултетских издања, важно место у планирању издавачке делатности имају дела која су резултат Одборових пројеката. Под његовим окриљем објављени су двотомна *Творба речи у српском језику* Ивана Клајна, *Фонологија српскога језика* Драгољуба Петровића и Снежане Гудурић, *Лексикологија српског језика* Рајне Драгићевић, једнотомни *Речник српскога језика 2007*, који је претпрошле године доживео и четврто, ијекавско издање. *Нормативна граматика српског језика* аутора Предрага Пипера и Ивана Клајна у последњем свом издању добила је још једног аутора – Рајну Драгићевић. После *Правописа српскога језика* из 2010. године, очекује се нови правопис. Број језичких саветника и приручника такође је позамашан да изискује малу библиографију. Међутим, и за издавачку делатност, истиче аутор, увек је нужно сагледавати целокупан српски језички и културни простор, дакле и језичку политику увек водити сагледавајући целину како би се у планирању све јединице, односно сви истраживачки центри и задаци на прави начин распоредили.

Неговање језичке културе није нимало лака делатност, па и поред великог броја и добрих и корисних приручника њен ниво ни у медијима ни у администрацији није задовољавајући. Посебно је захтевно радити на усавршавању језичког израза у срединама које су далеко од стандарднојезичке основице. Тако аутор, као позитиван пример, издваја *Алексиначки језички поучник* Недељка Богдановића, Маје Радоман Цвјетићанин и Александре Лончар Раичевић, чиме се потврђује да је потребна свест и воља за неговање језика.

Књига *Српски језик и ћирилица: огледало српско* писана је разумљиво, живо и разложно, са пуно пријемчивих потврда и примера, подсећајући нас на чињенице које имамо у памћењу (нажалост, неке и у искуству) или нас упознаје с њима. У књизи се налази и неколико писама и података пренетих из теже доступних извора. Може се читати од почетка ка крају и обрнуто, из средине, у целини или фрагментарно: како год – слика је целовита и поучна, допадала се она нама или не. Књигом су обухваћене кључне теме везане за српски језик и ћирилично писмо као основна идентитетска обележја и ос-

нове српске културе: стање и неговање језичке културе, статус српске културне баштине писане ћирилицом, статус закона о језику и писму, положај српског језика у образовању, статус закона о родној равноправности, организовање рада на проучавању српског језика, потреба за изградом и провођење језичке политике у сарадњи струке и државе итд. Нова књига аутора Срете Танасића заслужује место у свакој библиотеци као извор информација и као подсетник којим путем треба ићи у очувању свога језика, а тиме и бића.

*Марина ЈБ. Спасојевић**
Институт за српски језик САНУ, Београд**
marina.spasojevic@isj.sanu.ac.rs

* <https://orcid.org/0000-0001-9745-7928>

** Овај текст финансирало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије према Уговору бр. 451-03-66/2024-03/200174, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.